

PROGRAM PRAC
KATEDRY NAUK PODSTAWOWYCH I METODOLOGII
INSTYTUTU HISTORII KOŚCIOŁA
KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO
NAD POLSKIMI
MEDALAMI RELIGIJNYMI I MEDALIKAMI

A. WSTĘP

Medale i medaliki stanowią grupę oglądową źródeł historycznych i jako takie są w badaniach najbardziej dowodliwe. Były odlewane w różnych ilościach — medaliki przeważnie masowo, atoli dawniejsze zachowały się do nas zazwyczaj w małej ilości w stosunku do swego nakładu. Wiele powodów złożyło się na te ubytki: korozja, nieuszanowanie przez ludzi lub wręcz celowe niszczenie; jeżeli zaś chodzi o medaliki — zużycie w wyniku noszenia, palenie (jako rzeczy poświęconych) egzemplarzy podniszczonych lub niemodnych, chowanie medalików osób zmarłych z ich ciałami, wkładanie obcych obiektów do ich trumien, wrzucanie do wykopanych grobów, przystrajanie nimi grobów na wierzchu, zakopywanie pod fundowanymi krzyżami i figurami; znaczna też ilość medalików starszych jest z różnych względów noszona przez ludzi obecnych, wskutek czego uchodzi uwagi medalografów. Mimo tego co powiedziano, ocalało ich dość dużo (mam na myśli medaliki dawniejsze) w kulturalnych zbiorach uspołecznionych — przeważnie w muzeach i w kolekcjach prywatnych. Z roku też na rok rośnie, dzięki Bogu, w naszym społeczeństwie świadomość wartości polihistorycznej owych przedmiotów i potrzeba ich ocalania.

Ze względu więc na tę wartość medali religijnych i medalików oraz na zachowane tylko relikty niektórych z nich — robiąc dalszy krok od nielicznych u nas przyczynków naukowych na ten temat — zamierzam niniejszym artykułem programowym rozpocząć serię opracowań nad polskimi medalami religijnymi i medalikami. Na tym miejscu od razu

zaznaczam, że przez medale i medaliki polskie pragnę rozumieć wszystkie wyprodukowane w Polsce oraz powstałe za granicą w związku z Polską. Jedne z tych prac będą seminaryjnymi, drugie magisterskimi, inne aż doktorskimi, wreszcie dalsze — zwykłymi konstrukcyjnymi, pisanymi nie na stopień naukowy. Najczęściej to ilość odmian czyli różnych pojedynczych egzemplarzy tego samego typu medali i medalików, nie uwzględniana przeze mnie w rozdziale B jako zbyt szczegółowa dla artykułu metodycznego, będzie decydować o charakterze i rozmiarach wspomnianych prac.

Ale to rozplanowanie prac z medalografii (lepszy termin: medalistyka) religijnej może nastąpić dopiero po zorientowaniu siebie i innych w posiadanym materiale badawczym. Ów zasób materiałowy przedstawiam poniżej (B) w oparciu o jeden tylko, dotąd nie znany, zbiór medali religijnych i medalików polskich. Nie należy on do największych w kraju, jest jednak wystarczający do tego, a żeby przyrzeć się znacznej liczbie grup tych obiektów, a w ich obrębie podgrupom i typom, na które dzielą się wspomniane i z kolei uchwycić (w oparciu o przesłanki aprioryczne, czy nawet już na etapie roboczym) problematykę rzeczy oraz zaprojektować tematy prac. Czynię tak dlatego, że zbiór ten posiadam pod ręką, a nadto zależy mi na zaoszczędzeniu czasu, który musiałbym poświęcić na przeglądanie zasobów odleglejszych. Brakujące w tym artykule typy medali i medalików, względnie także ich serie i grupy uwzględnię w przyszłości ewentualni autorzy prac w czasie swych kwerend badawczych (na etapie heurystycznym metody historycznej). Mówiąc o bazie źródłowej mam na myśli przede wszystkim dwa największe zbiory tych rzeczy — sprzed stu laty dra med. Teofila Rewolińskiego z Radomia, liczący przeszło 1500 pozycji¹ i przechowywany się obecnie, ze znacznymi ubytkami, w Muzeum Sztuki Medalierskiej we Wrocławiu² oraz współczesny nam mgr inż. Kornela Białobłockiego z Puszczykowa k. Poznania zawierający ok. 6.500 sztuk podobnych obiektów³. Inwentarza względnie katalogu tej ostatniej kolekcji jeszcze nie znamy. Tym bardziej punkt B mego artykułu nie jest katalogiem zbioru medali i medalików, na którym się w nim oparłem.

Dostępny mi materiał z polskiej medalistyki religijnej przedstawiam po-

¹ T. Rewoliński: *Katalog medali religijnych odnoszących się do Kościoła Katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski zbioru [...] w Radomiu 1887*, cz. I—II (Kraków 1885—1887).

² Informację tę przynosi artykuł K. Białobłockiego (*Medaliki religijne na terenach polskich w XIX wieku*) zamieszczony w: *Materiały z I Ogólnopolskiej Sesji Medalierskiej w Gorzowie Wlkp.*, Gorzów Wlkp. 1974, s. 66.

³ Wiadomość z listu p. Białobłockiego pisanego do mnie 18 czerwca 1973 r.

niżej w w sposób rzeczowy (logiczny, systematyczny), podzielony na 11 grup, które z kolei dzielą się na podgrupy albo serie a te na typy. Po grupach przedmiotów odnoszących się do Osób Bożych, Świętej Rodziny, Matki Boskiej i niektórych świętych wymieniam ośrodek danego kultu, uwidocznionego w medalikach. Obiekty związane z Trójcą Świętą, Panem Jezusem, świętymi i sakramentami są w tym zasobie prawie zawsze medalikami, a nie medalami. W sporadycznych wypadkach niełatwo to rozstrzygnąć. Kiedy niewątpliwie mam do czynienia z medalem, najczęściej zwracam na to uwagę. Po tak ogólnym przedstawieniu materiału w kolejnych grupach podaję na ich końcu robocze projekty tematów ewentualnych prac. Celem ujęcia całokształtu spuścizny medalistycznej danych osób lub miejsc świętych — co powinno być podstawowym zamierzeniem badań — trzeba w każdym podjętym temacie omówić zarówno medale, jeżeli te istnieją, jak też medaliki. Również trudności zachodzące w rozstrzygnięciu, czy mamy do czynienia z medalikiem, czy medalem — o czym wyżej wspomniano — każą w ten sposób postępować. Wyjątkowo tylko można odstąpić od tej zasady, np: kiedy rozporządza się zbyt licznym materiałem, jak to się stało w rozprawie o medalikach częstochowskich.

B. PODZIAŁY OBIEKTÓW. PROJEKTOWANE TEMATY PRAC

I. TAJEMNICE BOŻE

1. Trójca Święta — 2 typy: 1) z Matką Bożą Różańcową, 2) z Matką Boską Częstochowską.

OSRODEK KULTU TRÓJCY ŚW

1a. Prostyn w diec. siedl. Tamt. medaliki występują w 2 typach: 1) z Panem Jezusem Ukrzyżowanym, 2) ze św. Anną (z Maryją).

2. Opatrzność Boża (Boskie Oko Opatrzności) — 3 typy: 1) z Matką Bożą Miłosierdzia, 2) z Matką Boską Częstochowską, 3) z medalikiem (medalem) wybitym ku czci poległych w Warszawie w r. 1861.

Uwaga. Medaliki z Opatrznością Bożą są przeważnie charakteru religijno-narodowego.

PRACE

Zarówno o medalikach z Trójcą Świętą, jak i Opatrznością Bożą można pisać oddzielne prace magisterskie. Także tylko na (obszerną) pracę magisterską wystarczy medalików poświęconych obu wspomnianym tajemnicom Bożym (kiedy nie weźmie się pod uwagę tajemnic Chrystusowych).

II. JEZUS CHRYSSTUS (z alfabetycznym podziałem na tajemnice)

1. Chrzest Pana Jezusa — 1 typ: z Matką Boską Częstochowską.
 2. Dzieciństwo Pana Jezusa — 2 typy: 1) samo: z tekstem na odwrocie, 2) z Matką Bożą (Łaskawą).
 3. Medale i medaliki eucharystyczne — 9 typów: 1) właściwy: z tekstem na odwrocie (pamiątka kongresu eucharystycznego nie wiadomej diecezji), 2) z Sercem Pana Jezusa, 3) z Matką Bożą Nieustającej Pomocy (medal i medalik). Dalsze sześć typów w 1 poz. grupy VI.
 4. Miłosierdzie Boże — 1 typ: z tekstem na odwrocie.
 5. Pan Jezus Nauczający — 1 typ: z Matką Boską Chełmską.
 6. Opłakiwanie Pana Jezusa — zob. Matka Boża Bolesna w grupie IV.
 7. Przemienienie Pańskie — 2 typy: 1) z Matką Boską Częstochowską, 2) ze św. Stanisławem Biskupem.
 8. Serce Pana Jezusa — 14 typów: 1) samo: z tekstem na odwrocie, medalik (kilka odmian) i medal, 2) z medalikiem eucharystycznym, 3) z P.J. Ukrzyżowanym (medalik lub medal Arcybractwa Straży Honorowej N.S.J.), 4) z Sercem Maryi, 5) z Serca Jezusa Królową — zob. w grupie IV, 6) z Matką Bożą Nieust. Pomocy, 7) z M.B. Różanicową (ze św. Dominikiem), 8) z M.B. Szkaplerzną (wiele odmian), 9) z Matką Boską Bardzką, 10) z M.B. Częstochowską, 11) z M.B. Kodeńską, 12) z M.B. Ludźmierską, 13) z M.B. Miedniewicką; 14) z „Rokiem Świętym” zob. poz. 5 w grupie VI.
 9. Serce Jezusa i Maryi — zob. Matka Boska w Kalwarii pod Przemysłem w grupie IV.
 10. Pan Jezus Ubiczowany — 3 typy: 1) z Matką Bożą Bolesną, 2) z Matką Boską Berdyczowską, 3) z M.B. Częstochowską.
- U w a g a. Medaliki z P.J. Ubiczowanym posiadają najczęściej charakter religijno-patriotyczny.
11. Ucieczka (Pana Jezusa) do Egiptu — zob. Matka Boża Bolesna w grupie IV.
 12. Pan Jezus Ukrzyżowany — 11 typów: 1) ze Świętą Trójcą w Prostyni, 2) z Matką Bożą Bolesną, 3) z M.B. Dobrej Rady, 4) z Sercem Maryi, 5) z Matką Bożą Szkaplerzną, 6) z Matką Boską Agłońską, 7) z M.B. Częstochowską — tu 2 podtypy: a) z krzyżem złamanym i orłem polskim, b) z krzyżem nadłamanym i palmą męczeńską w cierniowej koronie, 8) z M. B. w Kalwarii pod Przemysłem, 9) ze św. Alfonsem Liguori; 10—11) typy misyjne — zob. poz. 4 (typ 2—3) w grupie VI.
 13. Jezus Chrystus Wieczny Kapłan (Arcykapłan) — zob. grupa VI, poz. 1, typ 1—2.

U w a g a. Medaliki z P.J. Ukrzyżowanym są często charakteru religijno-narodowego.

MIEJSCA KULTU PANA JEZUSA CIERPIĄCEGO
(alfabetycznie)

1. Pan Jezus Antokolski albo Nazareński, na Antokołu w Wilnie — por. P.J. Ubiczowany.
2. Pan Jezus Milatyński (Ukrzyżowany) w d. a-diec. lwow. — 2 typy: 1) z kościołem w Milatynie, 2) z Matką Boską Kochawińską.
3. Pan Jezus Miłosierny — 1 typ: z kościołem na Górze Alwerni (we Włoszech).
4. Pan Jezus na Snipiszkach albo za Zielonym Mostem w Wilnie (Dźwigający krzyż) — 2 typy: 1) z Matką Boską Miłosierdzia w Warszawie, 2) z M.B. Ostrobramską w Wilnie.

PRACE

Medaliki eucharystyczne, z sercem Pana Jezusa i z P.J. Ukrzyżowanym przynoszą ze sobą wystarczający materiał do osobnych prac magisterskich. Pozostałe związane z Chrystusem Panem mogą stanowić jedynie tematy prac seminaryjnych lub luźnych artykułów. Natomiast całość medali i medalików z Jezusem Chrystusem byłaby wdzięcznym tematem dla rozprawy doktorskiej.

III. ŚWIĘTA RODZINA
(alfabetycznie)

1. Dzików w diec. przem. Obraz św. Rodziny zwany także obrazem Matki Boskiej — zob. poz. 9 w grupie IV (szczegółowe) i poz. 3 w grupie VI.
2. Kalisz — kolegiata w diec. włocł. Obraz św. Rodziny nazywany również obrazem św. Józefa — zob. poz. 20 w grupie V. Pięć typów: 1) z tekstem na odwrocie (medal i medalik), 2) jubileuszowy [z r. 1896], 3) kongresowy z r. 1931 — zob. poz. 9 (2°) w grupie VIII, 4) milenijny [z r. 1966] — na odwrocie czysty (raczej medal), 5) Bractwa Świętej Rodziny z tekstem na odwrocie (medal).
3. Miedniewice w a-diec. warsz. Obraz św. Rodziny zwany także obrazem Matki Boskiej — zob. poz. 26 w grupie IV (szczegółowe). Trzy typy: 1) z Sercem Jezusowym, 2) ze św. Antonim Padewskim, 3) ze św. Franciszkiem z Asyżu.
4. Studzianna w diec. sand. Obraz św. Rodziny nazywany również obrazem Matki Boskiej — zob. poz. 35 w grupie IV (szczegółowe). Jeden typ — ze św. Michałem Archaniołem.

U w a g a. Wszystkie cztery miejsca są sanktuariami: pierwsze, trzecie i czwarte Matki Boskiej, drugie św. Józefa.

PRACA

Medale i medaliki św. Rodziny mogą być tematem pracy magisterskiej.

IV. NAJŚW. MARYJA PANNA — MATKA BOŻA (z alfabetycznym podziałem na tajemnice względnie serie)

1. A n i e l s k a — 1 typ: ze św. Stanisławem Kostką.
2. B o l e s n a — 4 typy: 1) z Ucieczką do Egiptu, 2) z Panem Jezusem Ubiczowanym, 3) z P.J. Ukrzyżowanym, 4) z Opłakiwaniem P. Jezusa.
3. K a r m i ą c a — 1 typ: z ornamentem roślinnym na odwrocie.
4. Ł a s k a w a — 2 typy: 1) z Dzieciństwem Pana Jezusa, 2) misyjny — zob. poz. 4 (typ 1) w grupie VI.
5. M i ł o s i e r d z i a — 3 typy: 1) ze św. Anną (Samotrzeć) Przyrowską, 2) ze św. Andrzejem Bobołą, 3) ze św. Antonim Padewskim. Zob. niżej (w szczegółowych) M.B. Ostrobramska i M.B. Miłosierdzia w Warszawie.
6. P o c i e s z e n i a — 3 typy: 1) ze św. Alfonsem Liguori, 2) ze św. Ignacym Loyolą, 3) z bł. Izajaszem Bonerem.
7. N i e p. P o c z ę c i a — 6 typów: 1) z monogramem maryjnym na odwrocie (wiele odmian), 2) jako tzw. cudowny medalik (1830), 3) z bazyliką w Lourdes, 4) z Matką Boską Częstochowską, 5) ze św. Andrzejem Bobołą, 6) z bł. Maksymilianem Kolbe.
8. N i e u s t. P o m o c y — 4 typy: 1) z medalem i medalikiem eucharystycznym, 2) z Sercem Jezusowym, 3) ze św. Alfonsem Liguori, 4) ze św. Mikołajem z Miry (unicki lub prawosł.).
9. D o b r e j R a d y — 1 typ: ze św. Józefem Opiekunem Kościoła Powsz.
10. R ó ż a n i c o w a — 5 typów: 1) z Sercem Pana Jezusa, 2) z Matką Boską Częstochowską, 3) ze św. Dominikiem, 4) ze św. Józefem, 5) medal Bractwa Żywego Różańca [Polonii w Niemczech] w Recklingh Süd.
11. S e r c a J e z u s a K r ó l o w a (na tle całej postaci Maryi stoi mały Jezus z uwidoczniwym sercem) — 1 typ: z Sercem Pana Jezusa.
12. S e r c a J e z u s a i M a r y i — por. w grupie II.
13. S e r c e M a r y i — 4 typy: 1) z odwrociem czystym, 2) z Sercem Pana Jezusa, 3) z P. Jezusem Ukrzyżowanym, 4) na medaliku pamiątkowym wymienionym w poz. 9 (1°) grupy VIII.
14. S z k a p l e r z n a — 2 typy: 1) z Sercem Pana Jezusa (wiele odmian), 2) z P. Jezusem Ukrzyżowanym.

PRACE

Na pojedyncze rozprawy magisterskie posiadają materiał (zwłaszcza w większych zbiorach) medale i medaliki związane z M.B. Miłosierdzia, Niep.

Poczęcia, Różańcową, Serca Maryi, Szkaplerzną. O innych seriach maryjnych obiektów medalograficznych można pisać tylko prace seminaryjne i artykuły z wolnego wyboru. Pięknym tematem dysertacji doktorskiej może być całokształt medali i medalików odnoszących się do powyższych ogólnych tytułów Maryi.

SANKTUARIA MARYJNE
(w porządku alfabetycznym)

1. Matka Boska A g ł o ń s k a (Loretańska) w d. a-diec. mohyl. — 1 typ: z Panem Jezusem Ukrzyżowanym. Zob. niżej M.B. Loretańska.
2. M.B. B a r d z k a [Bardo] w a-diec. wrocł. — 1 typ: z Sercem Pana Jezusa.
3. M.B. B e r d y c z o w s k a w d. dec. żytom. — 5 typów: 1) z Panem Jezusem Nazareńskim, 2) z M.B. Częstochowską. 3) ze św. Anną (Samotrzcę) Przyrowską, 4) ze św. Józefem (kilka odmian), 5) z pap. Piusem IX.
4. M.B. B i a ł y n i c k a w d. a-diec. mohyl. — 1 typ: ze św. Antonim Mohylowskim (Padewskim).
5. M.B. B i e n i s z e w s k a w dec. włocł. — 1 typ: z Pięciu Męczennikami Polakami.
6. M.B. C h e ł m s k a w dec. lub. — 1 typ: z Panem Jezusem Nauczającym (medal prawosł.).
7. M.B. C z ę s t o c h o w s k a — samych medalików 11 grup a 44 typy — por. niżej w pracy s. M. Jędrzejczak.
8. M.B. A n i e l s k a w D ą b r o w i e G ó r n i c z e j w dec. częst. — 1 typ: medal koronacyjny z r. 1968 (o średn. 10 cm) — na odwrocie insygnia i dewiza bpa Stefana Bareły. Por. wyżej (w ogólnych) M.B. Anielska.
9. M.B. D z i k o w s k a — por. poz. 1 w grupie III i poz. 3 w grupie VI.
10. M.B. w G i e t r z w a ł d z i e w dec. warm. — 1 typ.: ze św. Józefem.
11. M.B. G o s t y ń s k a w a-diec. pozn. — 1 typ: ze św. Filipem Ne-reuszem.
12. M.B. (Pocieszenia) w G ó r c e D u c h o w n e j w a-diec. pozn. — 1 typ: z M. Bożą innego typu oraz ze św. Augustynem i św. Moniką. Por. wyżej (w ogólnych) M.B. Pocieszenia.
13. M.B. w K a l w a r i i p o d P r z e m y ś l e m (Paclawskiej) — 3 typy: 1) pamiątka z koronacji obrazu [1882], 2) z Panem Jezusem Ukrzyżowanym, 3) z Sercami Jezusa i Maryi.
14. M.B. w K a l w a r i i Z e b r z y d o w s k i e j w a-diec. krak. — 2 typy: 1) z tamt. klasztorem Bernardynów, 2) pamiątka 50-letniego jubileuszu koronacji [koronacja w r. 1887, medalik z 1937].

15. M.B. w Kalwarii na Żmudzi — 1 typ: ze św. Dominikiem.
16. M.B. Kaźmirzecka w d. diec. łuc. — 1 typ: z Matką Boską Częstochowską.
17. M.B. Kochawińska w d. a-diec. lwow. — 1 typ: z Panem Jezusem Milatyńskim.
18. M.B. Kodeńska w diec. siedl. — 4 typy: 1) z Sercem Jezusowym (szkaplerz), 2) z klasztorem jasnogórskim, 3) z M.B. Częstochowską, 4) na pamiątkę powrotu obrazu z Częstochowy do Kodnia.
19. M.B. z kościoła Karmelitów na Piasku w Krakowie — 1 typ: koronacyjny z r. 1883.
20. M.B. w Leśnej w diec. siedl. — 1 typ: z aniołem stróżem.
21. M.B. Leżajska w diec. przem. — 2 typy: 1) z tamt. klasztorem Bernardynów, 2) na pamiątkę objawienia się Matki Bożej i św. Józefa w Leżajsku w r. 1590.
22. M.B. Loretańska (Włochy) — 1 typ: ze św. [właśc. bł.] Feliksem z Nikozji. Por. wyżej M.B. Agłowska.
23. M.B. Ludźmierska „Królowa Podhala” w a-diec. krak. — 1 typ: z Sercem Jezusowym.
24. M.B. Łąkowska [Łąki Bratiańskie] w diec. chełmiń. — 1 typ: ze św. Antonim Padewskim.
25. M.B. w Łucku — 1 typ: z tekstem na odwrocie.
26. M.B. Miedniewicka — por. poz. 3 w grupie III.
27. M.B. w Oborach (Pieta) w diec. płoc. — 1 typ: z tamt. klasztorem Karmelitów.
28. M.B. Odporyszowska (ze św. Wojciechem i św. Stanisławem Bpem) w diec. tarn. — 1 typ: z M.B. Tuchowską.
29. M.B. w Orchard Lake (USA) — 1 typ: z M.B. Częstochowską.
30. M.B. Ostrobramska (Miłosierdzia) [w Wilnie] — 3 typy: 1) z Panem Jezusem na Snipiszkach w Wilnie, 2) koronacyjny z r. 1927 w dwóch podtypach: a) z koroną i napisem, b) z samym tekstem, 3) medal jubileuszowy koronacji (50-lecia, uroczystości odbyły się w r. 1977 w Białymstoku), o średnicy 7,5 cm — na odwrocie herb Białegostoku oraz insygnia, herb i hasło bpa Edwarda Kisielea. Por. wyżej (w ogólnych) M.B. Miłosierdzia oraz niżej M.B. Miłosierdzia w Warszawie.
31. M.B. Piekarska w diec. kat. — 1 typ: medal koronacyjny z r. 1925 — na odwrocie adm. ap. ks. August Hlond.
32. M.B. Poczajowska (unicka) w d. diec. łuc. — 2 typy: 1) ze św. Józefem, 2) ze św. Mikołajem z Miry.
33. M.B. Podkamieńska w d. a-diec. lwow. — 1 typ: z tamt. klasztorem Dominikanów.

34. M.B. Skępska [Skępe] w diec. płoc. — 2 typy: 1) z tamt. klastrorem Bernardynów, 2) jubileuszowy z r. 1896 na pamiątkę 400-lecia istnienia cud. statuy skępskiej.

35. M.B. Studzianańska — por. poz. 4 w grupie III.

36. M.B. Szydłowska (na Żmudzi) — 1 typ: z tekstem na odwrocie.

37. M.B. w Tarnowcu w diec. przem. — 1 typ: z tekstem na odwrocie.

38. M.B. Tuchowska w diec. tarn. — 1 typ: z M.B. Odporyszowską. Por. wyżej poz. 28.

39. M.B. Turska w a-diec. gnieźn. — 1 typ: z tamt. kościołem.

40. M.B. Tynneńska w d. diec. kamien. — 1 typ: z monogramem maryjnym i tekstem na odwrocie.

41. M.B. Miłosierdzia w Warszawie — 2 typy: 1) z Panem Jezusem za Zielonym Mostem w Wilnie, 2) ze św. Rozalią. Por. wyżej w ogólnych M.B. Miłosierdzia i w szczegółowych M.B. Ostrobramska.

42. M.B. Żyrowicka (unicka) w a-diec. wil. — 1 typ: z tekstem na odwrocie, datującym początek cud. wizerunku na r. 1470.

PRACE

Na oddzielne prace magisterskie przynoszą ze sobą dosyć materiału (zawartego szczególnie w większych kolekcjach) medale i medaliki odnoszące się do M.B. Berdyczowskiej, Białynickiej, Kodeńskiej, na Piasku w Krakowie, Leżajskiej, Ostrobramskiej a może również innych. O przedmiotach medalistycznych pozostałych licznych sanktuariów maryjnych udałoby się pisać jedynie prace seminaryjne oraz różne artykuły niedyplomowe. Wreszcie na temat medali i medalików całokształtu maryjnego kultu lokalnego w Polsce widziałbym dwie bardzo pociągające rozprawy doktorskie. Pierwsza z nich o medalach i medalikach M.B. Częstochowskiej (Jasnogórskiej), druga o wszystkich innych razem. Nadto o wspomnianych obiektach częstochowskich może być nawet kilka prac magisterskich. Jedna już jest z opisywanego zbioru, tym bardziej na podstawie zawartości *Katalogu* dra Rewolińskiego może być druga, a z kolekcji p. inż. Białoblockiego trzecia.

V. ŚWIĘCI I BŁOGOSŁAWIENI

(według alfabetu)

1. Św. Alfons Liguori †1787 — 3 typy: 1) z Panem Jezusem Ukrzyżowanym, 2) z Matką Boską Pocieszenia, 3) z M.B. Nieust. Pomocy (w dwóch podtypach).

2. Św. Alojzy Gonzaga †1591 — 1 typ: ze św. Stanisławem Kostką.

3. Św. Andrzej Bobola †1657 — 3 typy: 1) sam: z tekstem na odwrocie, 2) z Matką Bożą Miłosierdzia, 3) z N.M.P. Niepokalaną.
4. Św. Anioł Stróż — 1 typ: z Matką Boską w Leśnej.
5. Św. Anna (Samotrzeć) — 4 typy: 1) z Matką Bożą Miłosierdzia, 2) z Matką Boską Berdyczowską, 3) z M.B. Częstochowską, 4) medal Towarzystwa Św. Anny.
- 5a. Św. Anna (z Maryją) — 1 typ: ze Świętą Trójcą w Prostyni.
6. Św. Antoni Padewski †1231 — 5 typów: 1) z „listem skutecznym” i krzyżem, 2) z Matką Bożą Miłosierdzia, 3) z Matką Boską Częstochowską (kilkanaście odmian), 4) z M.B. Łąkowską, 5) z M.B. Miedniewicką.
7. Św. Augustyn †430 i św. Monika †387 — 1 typ: z Matką Boską w Górcie Duchownej.
8. Św. Barbara †306 — 1 typ: z Matką Boską Częstochowską.
9. Św. Bonifacy z Tarsu †290 — 1 typ: z własną tumbą w kościele Bernardynów na Czerniakowie w Warszawie.
10. Św. Cyryl †869 i św. Metody †885 — 2 typy: 1) sami z tekstem na odwrocie, 2) z Matką Boską Częstochowską.
11. Św. Dominik †1221 — 3 typy: 1) z Matką Bożą Różańcową, 2) z Matką Boską Częstochowską, 3) z M.B. w Kalwarii na Żmudzi.
12. Św. [właśc. bł.] Feliks z Nikozji †1787 — 1 typ: z Matką Boską Loretańską.
13. Św. Filip Nereusz †1595 — 1 typ: z Matką Boską Gostyńską.
14. Św. Franciszek z Asyżu †1226 — 4 typy: 1) jubileuszowy 700-lecia śmierci (z r. 1926) z tekstem na odwrocie, 2) z Matką Boską Częstochowską, 3) z M.B. Miedniewicką, 4) ze św. Antonim z Padwy.
15. Św. Ignacy Loyola †1556 — 4 typy: 1) z Matką Bożą Pocieszenia, 2) z Matką Boską Częstochowską, 3—4) typy misyjne — zob. poz. 4 (typ 1—2) w grupie VI.
16. Bł. Izajasz Boner †1471 — 1 typ: z Matką Bożą Pocieszenia.
17. Św. Izidor Oracz †1130 — 1 typ: z Matką Boską Częstochowską.
18. Bł. Jan z Dukli †1484 — 1 typ: jubileuszowy z r. 1884 na 400-lecie śmierci.
19. Św. Jan Nepomucen †1393 — 1 typ: ze sceną śmierci męcz. na odwrocie (medal).
20. Św. Józef — 6 typów: 1) z Matką Bożą Dobrej Rady, 2) z M.B. Różańcową, 3) z Matką Boską Berdyczowską, 4) z M.B. Częstochowską (kilkanaście odmian), 5) z M.B. Gietrzwałdską, 6) z M.B. Poczajowską. Por. poz. 2 w grupie III.
21. Św. Kajetan z Tieny †1547 — 1 typ: z archaniołem Rafałem.
22. Św. Kazimierz †1484 — 1 typ: z Matką Boską Częstochowską.

23. Św. K l e m e n s Maria Hofbauer (Dvorak, Dworzak) †1820 — 1 typ: z pap. Piusem X — zob. grupa VII.
24. Św. K r z y s z t o f w. III — 1 typ: przenoszący Chrystusa — z tekstem na odwrocie. (Istnieje kilka typów ryngrafów św. Krzysztofa).
25. Bł. M a k s y m i l i a n Kolbe †1941 — 1 typ: z N.M.P. Niepokalana.
26. Św. M a r i a M a g d a l e n a w. I — 2 typy: 1) z Matką Bożą Bolesną, 2) z Matką Boską Częstochowską.
27. Św. M e t o d y — por. wyżej św. Cyryl i św. Metody.
28. Św. M i c h a ł Archanioł — 1 typ: z Matką Boską Studziańską — por. grupa III i IV.
29. Św. M i k o ł a j z Miry w. IV — 2 typy: 1) z Matką Bożą Nieust. Pomocy (unicki lub prawosł.), 2) z Matką Boską Poczajowską.
30. Św. M o n i k a — por. wyżej św. Augustyn i św. Monika.
31. P i ę c i u M ę c z e n n i k ó w Polaków †1003. — 1 typ: z Matką Boską Bieniszewską.
32. Św. R a f a ł Archanioł — 1 typ: ze św. Kajetanem z Tieny.
33. Św. R o c h † ok. 1327 — 1 typ: z Matką Boską Częstochowską.
34. Św. R o z a l i a † ok. 1166 — 1 typ: z M.B. Miłosierdzia w Warszawie.
35. Św. S t a n i s ł a w Biskup †1079 — 3 typy: 1) z Przemienieniem Pańskim, 2) z Matką Boską Częstochowską, 3) z kościołem na Skałce w Krakowie (medal).
36. Św. S t a n i s ł a w Kostka †1568 — 3 typy: 1) z Matką Bożą Anielską, 2) z Matką Boską z bazyliki Liberiusza w Rzymie, 3) ze św. Alojzym Gonzagą.
37. Św. T e k l a † w. I — 1 typ: z Matką Boską Częstochowską.
38. Św. W o j c i e c h †997 — 1 typ: jubileuszowy [z r. 1897] 900-lecia śmierci (raczej medal).
39. Bł. J a k u b Strepa (Strzemię) †1409 — zob. poz. 4 w grupie VIII.
40. Św. K a r o l Boromeusz †1584 — zob. poz. 7 (3°) w grupie VIII.
41. Św. K l e m e n s Rzymski † ok. 97 lub 101 — zob. poz. 7 (3°) w grupie VIII.
42. Św. W i n c e n t y a Paulo †1660 — zob. poz. 8 w grupie VIII.

OSRODKI KULTU ŚWIĘTYCH

(alfabetycznie)

1. Święta A n n a pod Przyrowem (Przyrowska) w diec. częst. — por. wyżej św. Anna.
2. Św. A n t o n i Mohylowski w d. diec. sarat. — por. wyżej św. Antoni Padewski oraz w grupie IV (szczegółowej) Matka Boska Białynicka.

PRACE

Odrębne prace magisterskie mogą być pisane o medalach i medalikach świętych: Anny, Antoniego Padewskiego, Dominika, Franciszka z Asyżu, Ignacego Loyoli, Józefa, Stanisława Biskupa, Stanisława Kostki i może innych. O podobnych obiektach pozostałych świętych byłyby różne artykuły i prace seminaryjne. Na temat medali i medalików świętych Polaków i Polek (patronów Polski) udałoby się opracować ładną rozprawę doktorską. Niemniej piękny temat dysertacji doktorskiej widziałbym w opracowaniu medali i medalików świętych wspomóżycieli czyli orędowników. Do ostatniego zagadnienia trzeba wyczerpać przede wszystkim liczne ogładowe źródła zagraniczne.

VI. MEDALE I MEDALIKI Z OKAZJI PRZYJMOWANIA SAKRAMENTÓW

Medaliki głównie tym się odróżniają od medali religijnych, że posiadają charakter i cel duszpasterski, a nawet ascetyczny. Pośród ogółu medalików szczególnie duszpasterskie są związane z przyjmowaniem niektórych sakramentów: pierwszej komunii, bierzmowania. Szkoda, że nieliczne pamiątki dotyczące w tym względzie małżeństwa potraktowano jako medale, a nie medaliki. Do tejże grupy medalików zaliczam wydane z okazji przeprowadzania w parafiach rekolekcji, misji, jubileuszy oraz brania w nich udziału.

(przedstawiane w porządku logicznym)

1. Pierwsza komunია św. — 6 typów: 1) kapłan odprawia mszę św. w obecności Chrystusa Wieczystego Kapłana — por. poz. 13 w grupie II; na odwrocie kielich, nad nim hostia i legenda o I komunii; 2) kapłan odprawiający mszę św. w obecności Chrystusa W. Kapłana — por. poz. 13 w grupie II; na rewersie Baranek Wielkanocny i tekst o I komunii; 3) kielich a nad nim hostia adorowane przez aniołów; na odwrocie legenda o I komunii; 4) kapłan komunikujący dzieci i legenda o I komunii; na rewersie Pan Jezus w monstrancji adorowany przez aniołów; 5) kapłan rozdający komunię; na odwrocie Matka Boska Częstochowska i tekst o I komunii; 6) kielich a nad nim hostia adorowane przez aniołów; na rewersie legenda zaświadczaająca o przyjęciu I komunii w kościele św. Karola Boromeusza w Warszawie [przed r. 1872].

2. Bierzmowanie — 1 typ: biskup udzielający bierzmowania i legenda o tej pamiątce; na odwrocie Matka Boska Częstochowska z odpowiednimi napisami na kilku odmianach.

3. Sakrament małżeństwa — 2 typy medali: 1) wizerunek św. Rodziny (Matki Boskiej) w Dzikowie — por. poz. 1 w grupie III; na odwro-

cie legenda „Pamiętka zaślubin Zdzisława Tarnowskiego z Zofią Potocką na Wawelu 5.VIII.1897” i herby obu rodów; 2) obraz Matki Boskiej Częstochowskiej; na rewersie „Na pamiętkę XXV rocznicy ślubu Józefa i Stanisławy Wegnerów 1885 $\frac{28}{VII}$ 1910”.

4. Pamiętka rekolekcji i misji — 3 typy: 1) Matka Boża Łaskawa z powyższą legendą; na odwrocie św. Ignacy Loyola; 2) Pan Jezus Ukrzyżowany i tekst „pamiętka z misji” — na rewersie św. Ignacy Loyola; 3) podobny awers, a na odwrocie pap. Pius X.

5. Rok Święty 1950 z bazyliką św. Piotra w Rzymie — na odwrocie obraz Serca Jezusowego z tekstem.

PRACA

W oparciu o medale i medaliki łączące się z sakramentami i praktykami religijnymi można pisać rozprawę magisterską.

VII. PAPIEŻE

Ponieważ Kościół w Polsce stanowi część Kościoła Powszechnego, którego głową jest papież, ogół medali papieskich można uważać w większym lub mniejszym stopniu za medale religijne polskie. Z podobiznami niektórych papieży, np. Leona XIII, św. Piusa X, istnieją również medaliki polskie, i to z przywiązanymi do nich odpustami.

Medale papieskie z motywami ściśle polskimi datują się pewnie od czasu odsieczy wiedeńskiej (r. 1683), na pamiętkę której wybito medal z pap. Innocentym XI, ces. Leopoldem I, kr. Janem Sobieskim i dożą weneckim. Jedną stronę polską (raz awers, kiedy indziej rewers) posiadają medale i medaliki wybite za pontyfikatów Piusa IX (1846—1878), Leona XIII (1878—1903) i św. Piusa X (1903—1914). Polskich medali Piusa IX posiadam 3 typy, jeden z nich (berdyczowski) wymieniłem w 3 poz. grupy IV (szczegółowej). Poloników medalistycznych Leona XIII mam 5 typów, nie wyliczam ich tu. *Katalog medali religijnych* Rewolińskiego zna ich więcej. Spośród naszych medalików ze św. Piusem X wspomniałem o 3 typach: 1) z koronami jasnogórskimi, 2) ze św. Klemensem M. Hofbauerem — por. poz. 23 w grupie V, 3) o misyjnym — por. poz. 4 (typ 3) w grupie VI.

PRACE

Na temat medali i medalików każdego z papieży da się chyba napisać pracę magisterską. Natomiast piękną pracę doktorską widziałbym pt. Medale papieskie znane w Polsce.

VIII. DIECEZJE, PARAFIE, KOŚCIOŁY, BISKUPI, DUCHOWIEŃSTWO (alfabetycznie)

Diecezji polskich, parafii, kościołów, biskupów i duchowieństwa diecezjalnego w jakimś stopniu dotyczyły medaliki przedstawione w grupach I—VI, zwłaszcza w bogatej grupie maryjnej (IV) i świętych (V).

Na tym miejscu będzie więc tylko mowa o medalach, i to znowu bardzo przykładowo — na ile nimi rozporządzam.

1. Diecezja C z ę s t o c h o w s k a

Awers: wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej z legendą „Pamiętka d w u d z i e s t o p i ę c i o l e c i a Diecezji Częstochowskiej — 1950”; rewers: półpostać bpa Kubiny z pastorałem, obok jego insygnia i herb oraz tekst „Teodor Kubina pierwszy biskup częstochowski”.

2. Diecezja K a t o w i c k a

Aw.: na płaszczyźnie ornament geometryczny symbolizujący przemysłowo-górniczy charakter diecezji z konturami katedry; legenda — wyżej „I-szy S y n o d Diecezji Katowickiej”; niżej — „Rok Święty 1975”. Rew.: Duch Św. w postaci gołębicę unosi się nad biskupem i Ludem Bożym przedstawionymi symbolicznie. Średn. medalu 5,5 cm.

3. Archidiecezja K r a k o w s k a

Medal ks. Zygmunta G o l i a n a 1824—1885 — z popiersiem na aw., z symbolami wiary katolickiej i kapłaństwa na rew.

4. Archidiecezja w L u b a c z o w i e

Aw.: bł. Jakub Strzemię z krzyżem i katedrą; napis „semper fidelis”. Na rew. tekst „600-lecie drugiej metropolii w Polsce 1375—1975”. Średn. medalu 10,5 cm.

5. Archidiecezja P o z n a ń s k a

Aw.: w pośrodku legenda „Archivum Archidioecesanum Posnaniense in aedibus olim Academiae Lubranscianae a S.R.E. cardinale archiepiscopo Edmundo Dalbor 13 X 1925 fundatum”; u góry herby bpa Lubrańskiego i prym. Dalbora, na dole gmach Archiwum. Na rew. a-bp Baraniak w pozycji siedzącej, a w otoku tekst „Anno Iubilaei 1975 a metropolita Posnaniensi Antonio Baraniak renovatum et ornatum”. Średn. (wielobocznego) medalu 13,5 cm.

6. Diecezja S i e d l e c k a

Aw.: w pośrodku wienca z kłosów pszenicy i gron wina legenda „Kongres Eucharystyczny w Siedlcach 28.29.30 czerwca 1929 r.”. Na rew. symbole mszalne i eucharystyczne.

7. Archidiecezja Warszawska

1° Medal a-bpa metrop. Antoniego M. Fijałkowskiego 1778—1861 — z popiersiem i legendą na aw. oraz insygniami biskupimi i tekstem kościelno-narodowym na rew.

2° Medal a-bpa metrop. kard. Aleksandra Kakowskiego wybity z okazji 50-lecia kapłaństwa. Na aw. popiersie z podpisem; na rew. insygnia biskupie z herbem i legenda religijno-patriotyczna. Średn. medalu 5,5 cm.

3° Medal (medalik) wykonany na pamiątkę poświęcenia kościoła św. Karola Boromeusza w Warszawie w r. 1849. Na aw. św. Klemens Rzymski pap., na rew. św. Karol B. Długie legendy po obu stronach.

8. Archidiecezja Wileńska

Aw.: „Pamiątka odnowienia kościoła Góry Zbawiciela [w Wilnie] 1862. Na rew. półpostać św. Wincentego a Paulo z wezwaniem.

9. Diecezja Włocławska

1° Aw.: „Na pamiątkę poświę: kościoła P.P. Marjawitek w Częstochowie d. 7 września r. 1862.”. Na rew. Najśw. Maryja Panna w całej postaci z uwidocznionym sercem i legendą o nim.

2° Aw.: Hostia w monstrancji adorowana przez 2 aniołów; w otoku tekst „I Kongres Eucharystyczny Diecezji Włocławskiej w Kaliszu 27—29 VI 1931 r.”. Na rew. obraz św. Rodziny, nazwany tu św. Józefa, z kolegiaty kaliskiej i odpowiednia legenda.

PRACE

Na temat medali prawie każdej diecezji (z pełnego materiału medalistycznego) można przygotować pracę magisterską. W razie szczupłości podstawy źródłowej do medali ogólnych diecezji można by dołączyć medaliki związane ze świętymi i miejscami kultu na tych obszarach. W ten sposób dla niektórych diecezji urósłby materiał oglądowy nawet na rozprawę doktorską. Prawdę mówiąc materiał ten byłby luźno ze sobą powiązany, a praca ułożona na takim zestawie wyglądałaby na podobną łataninę, jakimi są dzieje wielu polskich diecezji podlegających ustawicznym zmianom terytorialnym. Zgrabna dysertacja doktorska powinna wypaść o medalach (bez medalików) wszystkich diecezji polskich.

IX. ZAKONY, KLASZTORY, DUCHOWIEŃSTWO ZAKONNE

Nie mam aktualnie wglądu w przedmioty medalistyczne zakonów i zgromadzeń (męskich i żeńskich). Jeżeli wykluczy się tu medaliki, związane

przeważnie z osobami i miejscami świętych, które w większości należą do zakonów, a nie do diecezji — jako że o nich była mowa w grupach I—VI — medali w tej grupie znajdziemy raczej mało. Nie określoną bliżej ich liczbę posiadają np. Dominikanie, Franciszkanie, Jezuici, Paulini (Jasna Góra). Dwa ostatnie stulecia przyniosły pewien wzrost medali religijnych w następstwie noszenia ich na zewnątrz przez znaczną liczbę zgromadzeń żeńskich. W r. 1975 wydała też pamiątkowy medal (na stulecie istnienia swojej macierzy) Polska Prowincja Zgromadzenia Słowa Bożego — SVD.

PRACE

Wydaje się, że materiał medalograficzny (poza medalikami) polskich zakonów i zgromadzeń można omówić w dwóch pracach magisterskich — w jednej o zakonach męskich, w drugiej o żeńskich.

X. INSTYTUCJE, OSOBY I KOŚCIELNE WYDARZENIA OGÓLNOPOLSKIE

1. Instytucje

Medal wybity ku uczczeniu 50-lecia istnienia K U L (1968) o średn. 13 cm. Aw.: wysoko krzyż, niżej orzeł (godło państwa), w pośrodku napis „Deo et Patriae”; w otoku legenda „Katolicki Uniwersytet Lubelski”. Rew.: w środku „1918—1968”, wokół jubileuszowych dat — na podobieństwo czterech ramion krzyża — symbole tyłuż wydziałów uczelni, a prosto w każdy z nich tekst w otoku „Teologia, Filozofia, Prawo, Humanistyka”.

2. Osoby (alfab. nazwiskami)

1° Medal ku pamięci ks. Hugona K o ł ł a t a j a †1812 z r. 1912, o średn. 5 cm.

2° Medal ku czci ks. Stanisława K o n a r s k i e g o †1773 „Sapere auso” z r. 1765 i wyd. 2 z 1973, o średn. 4,3 cm.

3° Medale kan. Mikołaja K o p e r n i k a †1543; medal z r. 1873 — w 400-lecie urodzin, o średn. 6,5 cm.

4° Medal ku uczczeniu ks. Michała N o w o d w o r s k i e g o z r. 1888 (na 25-lecie kapłaństwa), o średn. 5 cm.

5° Medal ks. Stanisława S t a s z i c a †1826 (w stulecie śmierci).

3. Wydarzenia (alfab. miejscami)

1° Medal ku uczczeniu obrońców wiary w K r o z a c h 9—11 listopada 1893 r., o średn. 5 cm.

2° Medal Wystawy Mariańskiej w W a r s z a w i e z r. 1905 ku czci Niepokalanie Poczętej N.M.P. w latach 1854—1904, o średn. 5,3 cm.

PRACE

O wymienionych w tej grupie medalach można opracować rozprawę magisterską, a jeżeli zbierze się wszystkie im podobne, będzie materiał do dysertacji doktorskiej.

XI. INSTYTUCJE, OSOBY I FAKTY ŚWIECKIE W ZASIĘGU RELIGIJNYM

Powiązanie medali tej grupy z wiarą uwidoczniło się przede wszystkim w okresie długiej niewoli narodowej (1795—1918), kiedy to wybijano je głównie ze względów patriotycznych, dla podtrzymania ducha narodu, „ku pokrzepieniu serc”.

1. Instytucje

Medal jubileuszowy Uniwersytetu Jagiellońskiego 1364—1400—1900 (z r. 1900), o średn. 4,5 cm. Akademia Krakowska była powiązana z Kościołem poprzez jej kanclerstwo sprawowane przez miejscowych biskupów, przez osobę św. Stanisława figurującą na rew. wspomnianego obiektu oraz przeważającą liczbą swoich profesorów i uczniów należących do stanu duchownego. Zresztą tenże uniwersytet wydał w r. 1912 medal ku uczczeniu jednego ze swych reformatorów — ks. H. Kollątaja (por. poz. 2 (1°) w grupie X).

2. Osoby (alfab.)

1° Medal ku czci królowej Jadwigi †1399 wybity w XVIII w., o średn. 4,5 cm. Jadwiga jest obecnie sługą Bożą, jej wysiłkom zawdzięcza swoje uchrześcijanienie dawna Litwa.

2° Medale króla Jana III Sobieskiego †1696; kilka ich typów ukazało się w r. 1883 — w dwóchsetną rocznicę oswoobodzenia Wiednia. Sobieski wchodzi do tego zestawu głównie z tytułu obrońcy chrześcijaństwa.

3. Fakty (chronol.)

1° Medal odlany w r. 1861 — na pamiątkę zjazdu patriotów polskich i litewskich w Horodle — ku uczczeniu Unii Horodelskiej z 1413. Przedmiot ten częściowo kościelny, albowiem znajduje się na nim obraz Matki Boskiej Częstochowskiej oraz inne emblematy religijne; sama zaś unia prowadziła do uchrześcijanienia Żmudzi.

2° Medale wykonane w r. 1861 i 1869 ku upamiętnieniu Unii Lubelskiej z 1569. Także te obiekty można włączyć do niniejszej grupy z racji wizerunku Matki Bożej oraz reszty symboli religijnych.

3° Medale na cześć Konstytucji 3 Maja z r. 1791, wybite na jej stulecie (1891). Również one zaliczam w jakimś stopniu do tematyki tej grupy. Może nawet nie jest koniecznym dodawać, że wspomniana kon-

stytucja stanowiła przedmiot święta religijno-narodowego przez półtora wieku.

4° Medale związane z powstaniami i ruchami wolnościowymi: listopadowym 1830—1831, styczniowym 1863—1864, rewolucji 1904—1905, z obroną Chełmszczyzny 1912, 1918, z pierwszą wojną światową 1914—1918, powstaniami śląskimi 1919—1921.

U w a g a. W grupach I—II i IV wymienilem wiele typów medalików o charakterze religijno-narodowym, patriotycznym. Najwięcej ich pochodziło z lat 1861—1864 (szeroko pojętego Powstania Styczniowego). Przeważnie łączą się one z Przemienieniem Pańskim, Panem Jezusem Ubiczowanym i Ukrzyżowanym, Matką Boską Częstochowską.

PRACE

W oparciu o bazę źródłową medali religijnych i medalików okresu Powstania Styczniowego można by napisać piękną pracę magisterską. Niemniej miłym i pożytecznym byłoby opracowanie zagadnienia — już jako tematu rozprawy doktorskiej — związanego z całokształtem polskich medali religijno-narodowych.

C. ZAKOŃCZENIE

W artykule tym w oparciu o tymczasową i zarazem tylko przykładową bazę medalograficzną podałęm przynajmniej kilkanaście tytułów roboczych prac magisterskich oraz kilku doktorskich na temat polskich medali religijnych i medalików. Prac seminaryjnych oraz innych artykułów udało by się z tej rozległej dziedziny wiele napisać.

Jakkolwiek wspomniane opracowania przygotowane na podstawie rzeczowych zestawów medalistycznych byłyby pierwszymi, oryginalnymi i pewnie ładnymi, to przecież jeszcze doskonalszymi okazałyby się prace o całokształcie zagadnień ważniejszych producentów medalików — Jana (ojciec) i Pawła (syn) Bitschan'ów, Franciszka Kausala, Aleksandra Magnusa, Franciszka Witkowskiego czy innych. W takich rozprawach znalazłyby się i biografie nakładców czy wytwórców medalików, i dzieje oraz organizacja firm wydawniczych, i całość produkcji. Takie prace, choć są trudniejsze — głównie z braku źródeł pisanych i drukowanych (historycznych), bo medalistyczne zasadniczo posiadamy — byłyby na pewno pożyteczniejsze.